

Párisi levél.

Páris, 1901. jul.

(Madame Pressensé. — Nép-egyetem alapítása Belville-ben.)

Szerkesztő úr!

A francia protestáns írók között Pressenséné asszony Gasparinné asszonynyal együtt a legnépszerűbbek az országban. Pressenséné neve mindenütt ismeretes s műveit olvassák minden egyházban, minden faluban. Halála őszinte fájdalmat keltett mindenfelé. Szerették őt, mert sok jót tett, s mert irataival nemes magvakat hintett el.

Pressenséné 1826-ban Svájcban született. Leánynéven Elise du Plessis-Gouretnek hívták. Atyja barátja volt a híres teológusnak, Vinet-nek, de ez a barátság megszakadt, mikor Vinet vallásbölcseleti tanulmányait folytatva elhagyta a régi orthodoxiát, a melyhez Pressenséné atya ragaszkodott. De az atya orthodoxiája nem sok hatással volt leánya szellemére, mert Pressenséné a szabadelvűségben még Vine-t is túlhaladta. Ifjúságában pietistikus és formalistikus környezetétől sokat szenvedett s később annál függetlenebb jellemű, annál szabadelvűbb lett. 1846-ban férjhez ment Pressenséhez, kivel Lausanneban ismerkedett meg, hol Pressensé theológiát tanult. 1847-ben Párisba jöttek és Pressensé pappá avatva a Taitbout-utezai szabad egyháznak lett a lelkésze. Több mint negyven éven keresztül hűséges társa volt férjének és támasza minden jó munkában. Pressenséné nagyon sok művet írt, különösen az ifjúság számára, s elbeszéléseit, regényeit egészséges szellem, erkölcsi emelkedettség jellemzi. Első műve, „Róza“, melyet főleg fiatal leányok számára írt, már 25 kiadásban jelent meg. S a többi munkái is, mint „La maison blanche“ és „Le journal de Thérèse“ több kiadást értek és az ifjúságra valóban hatást gyakoroltak. Nagyon eltalálta hogyan kell az ifjúság számára írni, értelmüket foglalkoztatni és őket mulattatni. S főleg társadalmi szempontból

hatott jótékonyan munkáival. Az igazságtalanság benne sohase talált védőre. Gyakran a legmelegebb védbeszédeket írja a néha elvakult miveltség szegényei, mostoha gyermekei, áldozatai mellett. Némelyek szemére vetették, hogy talán igen messze is ment az egyenlőség elvének alkalmazásában. De a mit mindenki elismer, az az ő gyöngéd érzése a kicsinyek és alsóbb sorsúak iránt; és aztán munkáinak tényleges hatása.

Számos elbeszélése mellett irt egy kötet költeményt is, melynek nem egy lapja finom költői inspirációval teljes. Longfellowtól is ad e kötetben egy költeményt nagyon sikerült fordításban. Regényeit mind felszámítani igen hosszas lenne. Stylusa némelykor, nem lehet tagadni, pongyola, de szelleme mindig kifogástalan.

Gyakorlati jótékonyága a Commune idejében sok szegény gyermeket és árvát mentett meg. Jó családanya volt. Gyermekei közül az egyik, Francis Pressensé, sok ideig szerkesztője volt a „Temps“ nagy lapnak, s jelenleg követségi titkár.

— A múlt évben egyik levelemben említettem volt, hogy St. Antoine külvárosban egy munkásnak sikerült népegyetemet alkotni. Most hasonlót alakítottak Belleville külvárosban. És a mi ez intézményt különösen jellemzi, hogy a munkások és a tanulók együtt működnek. A különböző tanulmányesportok vezetését együttesen intézik. Mindenik csoport élén áll egy munkás és egy tanuló. Figyelmet érdemel, hogy a munkások a böleselmi tanulmányok iránt előszeretettel viselkednek. A belville-i munkások a legnagyobb érdeklődéssel hallgatják azokat a tanulmányokat, melyek az erkölcs alapjaira és a szellemi élet mysteriumaira vonatkoznak. Ez sajátságosnak látszhatik, de mégis természetes, hogy az értelmi dolgok iránt érdeklődnek, mikor a dolgokat világosan akarják látni.

Egy más jellemvonása a Bellevilleben alapított nép-egyetemnek, a lakás intézménye. Lakásokról gondoskodtak, hol a tanulók és munkások együtt lakjanak, s hol külföldről jövő tanulókat és munkásokat is befogadhassanak. Ennek az a célja, hogy megtörje a bourgeoisie előítéleteit és a munkás osztály előítéleteit, hogy elősegítse a társadalmi osztályok egymáshoz közeledését. Ennek már is látszik bizonyos hatása. És ez biztató a jövőre nézve. Abban a társadalmi válságban, melyen ma Európa átmegy, azokkal szemben, kik arra törekednek, hogy a társadalmi osztályokat megoszszák, hogy a szociális háború tüzét éleszszék, jól esik rámutatni azokra az eredményekre, melyeket azok értek el, kik az embereknek és érdekeknek összhangját, a személyiség és a jogok tiszteletét hirdetik.

És a midőn a belville-i intézményről szólunk, igazságtalanságot követnénk el, ha meg nem említenők Ch. Gide tanár nevét. Ninesen Párisban egyetlen oly sociális érdekű munka, mely az ő és követői támogatására ne számíthatna. Gide egyike a legilletéke-sebb nemzetgazdászoknak. Eredeti szellem és hallgatóit magával tudja ragadni. Jól ismerik a munkások is, a kik iránt rokonszenvvel van eltelve. Befolyása legjótékonyabb. Számos nemzetgazdasági munkát írt, melyek könnyen olvashatók és nagyon tanulságosak.

CHARRUAUD D.

Páris, 1901. sept.

(Etienne Coquerel. — A montaubani theol. facultas háromszáz évi ünnepe.)

Szerkesztő úr!

Fájdalom fogja el szívemet, mikor Etienne Coquerel haláláról kell írnom. Az ő eltávozása nagy űrt hagy maga után. Most még alig is tudjuk megmérni a veszteség nagyságát. A szabadelvű egyházak s a francia protestansok általán, rendkívül nagyot veszítettek. Én elvesztettem kedves barátomat, a kivel csaknem félszáz éven keresztül a legjobb viszonyban voltam. A mult év végén nagyon megrendítette a leányának a halála, ki távol Madagascarban hirtelen halt meg.

E váratlan csapást nem tudta kiépülni. S néhány év óta egészsége már különben is gyenge volt s a munkától mégse szünetelt, hanem szorgalmasan dolgozott az általa szerkesztett lapba és részt vett sok más munkában. A szívnek és értelemnek folytonos tevékenysége aláásta egészségét. De hát nála a munka szükséglet volt, parancsoló kötelesség. Bár már akkor szenvedett és szíve fáj, májusban részt vett a szabadelvű egyházak nimesi gyűlésén és felszólalt egy nagyon kényes kérdésben, melyet teljesen megvilágított és álláspontjának másokat is megnyert. Ez volt utolsó nyilvános szereplése.

Nimesből visszatérve a betegség ágyhoz szegezté, hogy sohase is keljen föl többé. Alázatos megadással nyugodott meg a mennyei Atya akaratán és szereteteitől könnyezve jul. 16-án esendő halállal kimúlt.

Jean-Etienne Coquerel 1829. nov. 9-én született Amsterdamban, hol atyja akkor pap volt. A következő évben atyja a wallón

gyülekezettől megválva Párisba neveztetett ki, s Etienne Coquerel gymn. tanulmányait itt végezte. Theológiát Genfben tanult és az akkori szabályzat szerint Montauban-ban tett vizsgát. (Ma is még úgy van, hogy a genfi tanulást egy végső vizsgával kell érvényesíteni valamelyik francia facultáson.) 1853-ban segédlelkészszé nevezték ki Montauban-ba, hol három évig maradt. Szabad idejét a theol. tanulmányok folytatására használta fel és 1855-ben a theológiából magán tanárságot nyert. Ez időben volt szerencsém arra, hogy vele ismeretséget kössek. 1855. év végén Párisba a IV. Henry-liceum felügyelőjévé neveztek ki, mely állását megtartotta 1884-ig, mikor őt veje, Jean Reville váltotta fel, ki a felügyelőség mellett nyilvános rendkívüli tanár a párisi theol. facultáson és az Ecole des Hautes Etudes-ben.

Etienne Coquerel a montaubani segédlelkészszégtől megválva, elhagyta a papságot. Mindazonáltal tehetséges prédikátor volt. Kétségtelen, hogy nem volt oly előadása, mint atyjának, ki egyike a XIX. százév legnagyobb szónokainak, sem pedig oly rábeszélő, meggyőző ereje, mint testvérének, Athanase Coquerelnek, ki atyjával egyenlő nagyságra emelkedett, de világos értelme és hibázhatlan következtetése nagyszabású szónokká tették. Az okok, melyek miatt a papsokodást elhagyta, kevésbé voltak akkor ismeretesek, de neki bizonynyal tiszteletére válnak. Lelkiismerete parancsolta, hogy azt tegye. Nem tudta magát arra határozni, hogy a szószékben minden vasárnap ismétlje a tévesen ugynevezett apostoli hitformát. Nemesak hogy nem hitte az abban foglalt legtöbb állítást, hanem azt teljesen ellenkezőnek találta a Jézus vallásáról való szellemi felfogásával; úgy találta, hogy az apostoli hitforma az evangéliumot egészen eltestiesíti.

A tulajdonképpeni papi pályát elhagyva, az irodalomnak szentelte magát. 1865 óta egymásután szerkesztője volt a szabadelvű protestantismus lapjainak: „Le Lien“-nek, „la Renaissance“-nak, „le Protestant“-nak, s 1874—76-ig a „Bien public“ politikai lapnak is, a melyet a szabadelvű protestans eszméknek a képviselőjére alapítottak s a melynek munkatársai csaknem mind protestansok voltak. Mint gondolkozó, író és polemikus kitünő tehetséggel szolgálta a szabadelvű protestantismust. A szilárdság és erő, melylyel a lelkiismeret szabadságát védette, elismerést szereztek neki a szabadság barátai részéről. Igazságos és finom kritikája pedig becsületet ellenfelei részéről. A maga meggyőződését védeni tudta, a

másokét tisztelte. A mit magában becsült, azt megbecsülte ellenfeleiben is. Két jellemző vonása volt: világos és beható értelem, s biztos, egyenes és határozott ítélet. Az egyházi gyűléseken, theol. értekezleteken, politikai összejöveteleken mindig megtudta ragadni a vita főbb pontjait és indokolt véleményt tudott mondani a legnehezebb kérdésekben. De tevékenysége nem szorítkozott csupán a napi kérdésekre, hanem foglalkozott a bölcselem és vallási történelem nagy kérdéseivel is és ilyen irányu tanulmányait, melyek először a lapokban jelentek meg, ki is adta egy kötetben. Az amerikai és angol szabadelvű egyházakban nem történhetett semmi nevezetes dolog, miről ő olvasóit ne értesítette volna. És mennyire ismerte ő a francia protestantizmusnak belső életét a XIX. száz utolsó felében!

Barátai gyakran mondták, hogy kevésbé zavaros időben, mikor egyházaink inkább egyesültek volna és valódi érdekeiket inkább fel tudták volna fogni, Etienne Coquerelt bizonyára tanárnak tették volna meg valamelyik theol. facultáson. Szabad szellemének és bátorságának nem egy példáját adta. Hogy csak egyet említsek, mikor Pecaut, a francia protestantizmus egy másik dicsősége, „Le Christ et la conscience” című munkáját kiadta, az orthodoxokat düh fogta el és azt mondták, hogy Pecaut a kereszténységen kívül áll. Etienne Coquerel a munkát ismertette a „Revue de theologie de Strassburg”-ban és kinyilvánította, hogy bármennyire különbözik is sok dologban a szerzőtől, őt mégis kereszténynek tartja. S az orthodoxok épületére meg azt a finom megjegyzést adta hozzá, hogy az újszövetség canonja egy könyvet tartalmaz, a Jakab apostol levelét, melynek álláspontja nagyon közelit a Pecaut munkájához. S ez teljesen igaz.

Ha Etienne Coquerel halála ürt bagy a francia prot. sajtóban, az egyházi gyűlések tanácsaiban, távozása nem kevésbé érezhető lesz azokban a társulatokban is, melyeknek tagja, vagy elnöke volt.

Mint családátya és mint ember egyike volt a legszeretettreméltóbbaknak és a legkeresztényibb lelkeknek.

Temetése egyszerű volt, de éppen az egyszerűsége által megindító. Az ő ohajához híven, a család mellőzött minden olyan dolgot, mi a szigorú huguenotta hagyománynyal ellenkezik. Semmi virág, semmi külső dísz, de az utolsó búcsúra összegyűlt barátok szívében mély megindultság!

Fontanès, a genfi facultáson tanulótársa beszélt felette meleghangú beszédben. „Etienne Coquerel, mondotta többek közt, nem hagyott sokat hátra, de a mit hátra hagy, az egy becsületes és jószágos élet bámulatos példája“. Báró Schiekler a „Delegation liberale“ nevében méltatta az elhunytat, „Szavával a tanácsban, mondotta, tollával a sajtóban mindig hallatni és elfogadtatni tudta a józanság és igazság hangját. A „Reunion de Charité“ részéről, melyet ifj. Athanase Coquerel alapított, Muret, s a St. Antoine külvárosi segélyegylet részéről Wagner beszélt.

Etienne Coquerel halála valóban nagy veszteség, de példája, melyet hátra hagy, nemes örökség. Vajha a francia protestánsok követnék e példát, értékesítenék ez örökséget!

Hogy őt az orthodoxok is becsülték, mutatja a mérsékelt orthodoxok lapja, „La vie nouvelle“, mely mély fájdalommal jelentette Etienne Coquerel halálát, mely 72. évében történt. „Részvétünket fejezzük ki, írta, családnak és a „Protestant“ munkatársainak. A protestantismus Etienne Coquerelben mély szellemet, gyorsan felfogó értelmet, kitűnő tollú író-t veszít, és mindamellett, hogy az ő vallási és egyházi álláspontja elváltasztotta tőlünk, mi csak is dicsérettel emlékezhetünk velünk szemben való magatartásáról, sőt még alkalmi polemáiról is“.

Etienne Coquerel főbb munkái: „Le dogme du peché d'après les Evangiles synoptiques“, „Le dogme de l'inspiration d'après la theologie du Juste-milieu“, „Aventures d'un refugié (1871). Polemikus munkái: „Liberaux et orthodoxes“, „M. Guizot et l'orthodoxie protestante“ s számos czikk a „Revue de theologie de Strassburg“-ban, és az angol „Theological Review“-ban és „Academy“-ben.

Etienne Coquerelt 1894-ben a becsület-rend lovagjává nevezték. Ez reá nézve egészen meglepetés volt, mert az ő szerénysége sohasem kereste ezt a kitüntetést, melyet különben teljesen megérdemelt.

— A montaubani theol. facultás háromszáz éves fennállásának emlékét ünnepelte meg. 1600. oct. végén nyílt meg, hogy a tanulók mindenfelől odasereglenek. A XVII. száz közepén a hallgatók száma felülhaladta az 500-at, kik Franciaország, Skotia, Schweiz és Németalföld különböző részeiből jöttek. Később XIV. Lajos üdvöten uralma alatt és a jézsuiták befolyása következtében a montaubani theol. facultásnak be kellett kapuit zárnia, de a tanárok mégis engedélyt nyertek, hogy Tarn megyében egy kis város-

ban, Puylaurensben folytathassák előadásait. Végül jött a nantesi rendelet visszavonása, a mikor aztán sokáig nem lehetett szó theol. facultásról.

Ma, mikor az erkölcsök szelidültek és más politikai eszmék uralkodnak, mint XIV. Lajos korában, már lehetett arra gondolni, hogy a facultás alapítását megünnepeljék. Ez hála Ó iránta, ki nem engedte, hogy a kicsiny serget tűzzel és vassal megsemmisítsék. A theol. facultas felhívására sokan gyültek össze az ünnepre, s nemcsak Franciaországból, hanem Schweitzből, Németalföldről és Skótországból is jelentek meg képviselők. A közoktatásügyi minster magát a toulouse-i egyetem rectorával képviseltette. A bordeauxi és a montpellier-i egyetem is küldött az ünnepélyre képviselőket. E küldöttek közt két protestáns volt a montpellier-i és bordeauxi egyetemről.

A facultas dekánja, Bruston emelkedett és békés szellemű beszéddel nyitotta meg az ünnepélyt és hogyha nem Montaubanban lettünk volna, azt lehetne mondani, hogy beszédét szabad szellem lengette át. Szépen emlékezett meg Auguste Sabatier-ről is, a párisi theol. facultas nem régen elhunyt tanáráról. E beszédnek ellentéte volt a zsinati állandó választmány elnökének másnapi beszéde. Az elnök magasztalta a szélső orthodox egyházakat, melyek visszausították a kibékülést. De azt is meg kell jegyeznem, hogy három nap alatt ez volt az egyetlen kellemetlen hangú beszéd. A többi beszédekben testvéri érzet és udvariasság nyilatkozott még a katolikusok részéről is. A toulousei egyetem rectora, ki katolikus, rokonszenves érzelmeinek adott kifejezést a protestánsok iránt. Beszédét meg is tapsolták. Az egész ünnepély kedvező benyomást hagyott hátra a lelkekben. Az ünnepélyt emelték a vallásos énekek, melyeket szépen adtak elő. S ezt annál inkább ki kell emelnem, mert a montaubani facultásnak gyakran szemére vetették, hogy a tanulók zenei nevelésére nem fordít elég gondot. Az ünnepély befejezésekor elhatározták, hogy emlékérmet is veretnek az ünnepély megörökítésére.

A párisi theol. facultas egy tanára, Stapfer a montaubani tanároknak egy kötet tanulmányt adott át a párisi tanártársak nevében, a kik a kötetet ez alkalomra írták. A kötet czime: „Etudes de theologie et d'histoire“.

— A francia reformált egyház consistoriumai a párisi theol. facultásra az elhunyt Sabatier helyébe új tanárt választanak. Je-

lenleg két jelölt van szóban: az egyik Bertrand lelkész, kit a szélső orthodoxok, a másik Monnier lelkész, kit a mérsékelt orthodoxok és a liberálisok ajánlanak. Hogy melyik nyer többséget, azt oct. végén tudjuk meg. Eddig a consistoriumoknak csak mintegy fele szavazott és a szavazatok kétharmada Monnier-re esett. Remélni lehet, hogy ő is nyeri meg az absolut többséget és ki fog neveztetni. A liberálisok készséggel adják szavukat Monniere, mert ő a Sabatier tanítványa. Bertrandnak is meg van a tudományos készütsége, de szélső eklesiastikus nézetei, pártszelleme miatt sokan nem óhajtják a Sabatier utódának. Közlebbi levelemben megírom az eredményt.

CHARRAUD D.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Berde Mózsa életrajza. Irta: *Benczédi Gergely*. Kiadta az unitárius egyház. Nagy 8 r. 162 l. Budapest, Athacneum részvénytársulat könyvnyomdája.

A Berde Mózsa neve történelmi név. Azzá lett még a nemzeti szabadságharcz idején, a Háromszék dicső önvédelmében való részvételével, kormánybiztosi működésével; és azzá lett aztán az élete vége felé közoktatási célra tett fejedelmi alapítványával. A faj és honszeretnek el nem múló kisugárzásai e tények, hatalmas történelmi tények, melyeknek egyedisége mindig megmarad s fénynyel övezi a hozzájuk kötött nevet. A honnan e tények kiszármaztak, annak az életnek fejlődését és folyamát tárja fel alapos tanulmányban az előtünk levő kötet.

Szépen irt bevezetés után ismerteti részletesen a Berde családot, Berde ifjúságát, tanulását, a szülői által való szigorú nevelését, a Daniel családnál való nevelői állását, Erdély főúri családjainak megismerését, az ügyvédi diploma megszerzését, pályához jutását. Ezt követi az 1848--49-ben szereplése, Berde életének amaz időszak, mikor Gábor Áronnal és más hazafiakkal szervezi Háromszéken a honvédelmet, melylyel „a Székelyföld e kies pontján egymást követték a hős görögkor legendaszerű, nagyszerű példái“; amaz időszak, melynek befejezése szebeni kormánybiztossága, s következménye elítéltetése és josefstadti szomorú fogsága.